

Gács Anna

A vágy, hogy meghatódjunk

Tanulmányok a kortárs önéletrajz-kultúráról

A kötet az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj
támogatásával készült

© Gács Anna, 2020

Előszó: Egy vallomás nyomában

Ezért volt kissé tanácstalan a közönség, amikor hirtelen és szabálytalanul egy lány esett le a magasból.

Bálint György: Egy lány az utcára esik, 1940¹

Magam sem tudom, miért, de nyomozni kezdtem. Igazából azt se tudom, mit akartam kideríteni. Nem tudom, Gergő érdekelt-e, vagy történetének keletkezési körülményei, azt akartam-e kideríteni, igaz-e, amit elmesélt, vagy hogy hogyan történhetett meg vele, amiről mesélt, esetleg egy modern megtérés lélektanára vagy szociálpszichológiájára voltam kíváncsi, vagy vonzó pedagógiai mintát kerestem; de az is lehet, hogy Gergő története csak ígéretes anyagnak tűnt, kutatásban, előadásban, születésnap-i köszöntő esszében jól hasznosítható nyersanyag. Talán a saját meghatottságom hajtott, de az is lehet, hogy a saját meghatottságommal kapcsolatos gyanakvásom.

Gergő önéletrajzi filmjével a *Vitrinmesék – A Soá családi narratívái* című videogyűjteményben² találkoztam. Ezek a digitális történetek a holokauszttal kapcsolatos

¹ Bálint György: *A toronyőr visszapillant*, I–II, Budapest, Magvető, 1966, II, 509.

² A projekt a Lindenfeld Partners, az Anthropolis Egyesület és az Egyetemes Magyarországi Izraelita Hitközség együttműködésével, az Európai Bizottság *Európa a polgárokért* című programjának keretében jött létre. A projekt honlapja (<http://vitrinmesek.hu/filmek/>) már nem elérhető, de maguk a videók megtalálhatók a Youtube-on a „Vitrinmesék” szóra keresve. Gergő filmje: <https://www.youtube.com/watch?v=xPIh4nj8Edg>. Itt és a továbbiakban az internetes hivatkozások utolsó letöltési ideje 2020. június 30.

személyes emlékezés eszközei és lenyomatai, kisebb részük felnőttek készítettek, többségüket, huszonhat filmet – s számomra ezek voltak az érdekesek – diákok, akik tanárok vezetésével iskolai keretek között végeztek kutatást a családjukban vagy közvetlen földrajzi környezetükben. Az emlékezés kiindulópontja egy fénykép, egy irat, egy imakönyv, egy szép épület az utcában. A gyerekek nyomokat kerestek és értelmeztek, családtörténetet kutattak, rokonokat faggattak, dokumentumokat túrtak fel, ezek alapján írták meg a film alá mondott személyes narratívát, és párosították hozzá a tárgyi emlékek képeit.

A személyes történetek készítésének ez a technológiája és pedagógiai módszere számomra önmagában is érdekes volt, mivel az önéletrajzi elbeszélések mai létmódjai foglalkoztatnak. A *Vitrinmesék* eszköztára és módszere az önéletrajz instrumentalizálódásának – pedagógiai, pszichológiai, politikai célokra való használatának – folyamatába illeszkedik. A digitális történetmesélést kifejezetten erre fejlesztették ki az Egyesült Államokban az 1990-es évek közepén. Bár a kifejezés (angolul *Digital Storytelling*) minden olyan eszközt, formát és műfajt lefedhetne, amit az új média a narráció szolgálatába állít a hiperregénytől a Facebook-idővonalig, a Joe Lambert által jegyzett, angolul két nagy kezdőbetűvel írott változat egy jól körülhatárolt eszközkészletet és műfajt jelent. A Berkeley-n működő Center for Digital Storytelling programjain keresztül a világ legtávolabbi pontjaiig elterjesztett szoftver és módszer olyan néhány perces videók létrehozását teszi lehetővé, amelyeket a szerzői narráció és a hozzá kapcsolódó fényképek vagy rövid mozgóképek alkotnak. Ennek a programnak az egyik gyökere az az 1970–1980-as évek fordulóján megfogalmazódó

társadalmi törekvés, mely a művészetet nemcsak hogy az iskolázatlanok és a marginalizáltak szolgálatába akarta állítani, de szó szerint a kezükbe is akarta adni. A digitális technológia elterjedésével és felhasználóbaráttá válásával ez a törekvés új erőre kapott: médiaművészek és dizájnerek közösen kezdtek olyan digitális eszközökön gondolkodni, amelyek azok számára is megközelíthetővé és vonzóvá tehetik az önéletrajzi történetek elmesélését és megosztását, akik nem járatosak a multimédia világában.³

A digitális történetmesélés születése és intézményesülése az 1990-es évek közepén párhuzamosan zajlott azoknak a jóval ismertebb és jóval többek által használt műfajoknak a kialakulásával, amelyek az önéletrajzi történetek megfogalmazását és másokkal való megosztását a digitális környezetben szinte robbanásszerűen megszorították: elsősorban a személyes honlapéval és blogéval. A digitális történetmesélést és a többi, digitális önreprezentációs jellegű publikációs formát összeköti az az 1990-es években még nagyon gyakran felbukkanó érvelési mód, mely arról próbálja győzködni a közönséget, hogy az új technológiák humanisztikus célok szolgálatába állíthatók, az elszigetelt, a társadalom margójára szorult ember vagy egyszerűen az átlagember öntudatra ébredését és nyilvánosság elé lépését teszik lehetővé, ráadásul talán a hatalmi manipulációknak kevésbé kiszolgáltatott formában, mint a megmutatkozás korábbi vagy a kereskedelmi médiában ma is virágzó lehetőségei.

A digitális történetmesélés eszközei, céljai és intézményrendszere azonban – és ma ez jóval inkább látható – sok

³ Vö. <http://storycenter.org/>.

szempontból eltér az online önreprezentációs kultúrának azoktól a tendenciáitól, amelyeket ma hajlamosak vagyunk a leginkább jellemzőnek tekinteni. Akárhogy is nézem, a digitális történetmeselésben van valami meglehetősen kezdetleges és iskolás, átsüt rajta a könnyű taníthatóság célja (a módszert két-három napos workshopokon adják át a jelentkezőknek, jobbára tanároknak és aktivistáknak), a használt narrációs technikák ennek megfelelően korlátozottak és egyszerűek. Míg a személyes honlap készítése és a blogírás a kezdetekben viszonylag magas szintű HTML-programozási ismereteket és internetre kapcsolódó számítógépet igényelt, a digitális történetmeselés tényleg a digitális analfabétákat vette figyelembe, és kitalálói kifejezetten olyan célcsoportokhoz próbálták eljuttatni, amelyeknek tagjai valószínűleg maguktól nem kísérleteztek volna az online önmegjelenítés lehetőségeivel.

Amint arra Joe Lambert könyvének a címe, *Digital Storytelling: Capturing Lives, Creating Community*⁴ is utal, az önkifejezés és a közösségépítés itt elválaszthatatlan egymástól, ami azt is jelenti, hogy ez a pedagógiai-politikai projekt a nyilvánosságnak egy egészen más koncepcióját teszi magáévá, mint amit a *mainstream* netkultúrával társítunk. Ezeknek az önéletrajzi narratívákat elmesélő filmeknek az eredendő közönségét szerzőik saját közössége alkotja, a filmeket elsősorban közös (offline) megtekintésre és megbeszélésre készítik. Az is világos, hogy ez a zárt közösség valamilyen mértékű védettséget is jelent a filmek szerzői számára azoktól az incidensektől, amelyek az

⁴ Joe Lambert: *Digital Storytelling, Capturing Lives, Creating Community*, Berkeley, Digital Diner, 2009³ (2002).

online publikáció kontextusának kontrollálhatatlansága miatt mára mindennapossá lettek.

A digitális történetmesélés más szempontból is – legalábbis az önmegjelenítés mai legelterjedtebb gyakorlatai között – régmódinak tűnhet: ezek az önéletrajzi elbeszélések a gondosan, egyfajta irodalmi igénnyel megírt szöveges (saját hangon elmesélt), kerek történet elsőbbségén alapulnak. A vizuális anyag mintegy hitelesítő dokumentumként szerepel bennük. Ezek a történetek⁵ mint közösségépítő gesztusok elsősorban tanúságtételként hatnak: a kisebbségi lét, a megalázottság, a kiszolgáltatottság élményéről tanúskodnak.

Az az elképzelés, hogy a digitális történetmesélésben az új technológia és valami nehezen megfogható régiség találkozik össze, igen plasztikusan rajzolódik ki egy olyan szerző könyvének bevezetőjében, aki már Lamberték tanítványaként találkozott a projekttel:

Az első digitális történetemet 2003-ban hoztam létre. A Berkeley-n működő Digitális Történetmesélés Központjának két kiváló tanára workshopot tartott a vermonti Middlebury Főiskolán működő Oktatástechnológiai Központban. Ez a központ egy öreg épületben kapott helyet, mely egykor Addison megye bíróságaként szolgált. Itt találkozott Joe Lambert és Emily Paulos velünk, egy tucatnyi diákkal, és a csillogó laboratóriumok és tatarozott tárgyalók szomszédságában arra tanítottak minket, hogy hogyan állítsuk az új technológiákat a történetmesélés szolgálatába. Miközben a narrációt

⁵ A Center for Digital Storytelling Youtube-csatornáján elérhető ezekből egy bőséges válogatás: <https://www.youtube.com/user/CenterOfTheStory>.

írtuk, a Green Mountains lankáin megcsillanó reggeli nap-
sugarakat bámultuk, fluoreszkáló fényben szkenneltük be a
fotókat, és az elkészült filmeket egy elsötétített, 19. száza-
di bírósági tárgyalóban mutattuk be egymásnak DVD-n.⁶

Van valami groteszk ezekben a sorokban, nekem legalábbis
olvasásukkor szöveget ütött a fejembe, hogy vajon miért érez-
heti valaki, aki kamaszkorában BASIC-ben írt számító-
gépes játékokat, az 1990-es években pedig digitális esz-
közöket használt az irodalomtanításban,⁷ hogy új és régi
összesimulását 2011-ben ilyen irodalmiaskodó, bumfordi
egyértelműséggel kell bizonygatnia. Ezt a bevezetőt olvas-
va új megvilágításba kerültek előttem a digitális történet-
mesélés titkos ambíciói, az önmegfogalmazás és a közösségi
identitásépítés erős összekapcsolása és a hagyományos tör-
ténetmesélés átmentése. Talán arról van szó, hogy ami eze-
ket a sorokat áthatja, és ami talán a digitális történetmesé-
lés nemzetközi sikertörténetét⁸ is részben magyarázza, már
nem az új technológia humanizálásának vágya, hanem a
katarzisz iránti nosztalgia. Gergő története nélkül persze
talán nem így látnám.

⁶ Bryan Alexander: *The New Digital Storytelling. Creating Narratives
with New Media*, Santa Barbara–Denver–Oxford, Praeger, 2011, xi.

⁷ Uo., xii, ill. xi.

⁸ A nemzetközi használat példáit lásd Knut Lundby (szerk.): *Digital
Storytelling, Mediatized Stories. Self-representation in New Media*, New
York, Peter Lang, 2008.

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.
www.magveto.hu
www.facebook.com/magveto
magveto.kiado@lira.hu
Felelős kiadó Dávid Anna

Készült a Gelbert Eco Print Kft.-ben, 2020-ban

Felelős szerkesztő Szegő János
Kézirat-előkészítő Schmal Alexandra
Korrektor Balogh Emerencia
A borítót Jo Spence *Beyond the Family Album* című
művének felhasználásával Gerhes Gábor,
a kötetet Pintér József tervezte
Műszaki vezető Takács Klári
Kiadványszám 9108
Garamond Premier betűtípusból szedve
ISBN 978-963-14-2619-9